

A leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumba került.

PUSZTAI TAMÁS

### 327. Sajókeresztúr, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

2004-ben a templom műemléki helyreállítását megelőzően a külső homlokzatok falkutatását és a külső környezet régészeti kutatását végeztük el. Az egykor a Szent Kereszt tiszteletére szentelt egyházzól tudósító első írott forrás az 1332–36. évi pápai tizedjegyzék, de mivel a település éppen templomának titulusról kapta nevét, a falu első említése (1291) egyúttal a templom első említésének is tekinthető. Építtetőjét a Miskolc nemzetség tagjai között kell keresni. A törtkőből épült, jellegzetesen nyújtott, egyenesen záruló szentélyű, egyhajós, eredetileg torony nélküli templom hajója és szentélye őrzi eredeti alapterületét, a falak egyszerre, a 13. század második felére tehető első építési periódusában épültek fel. E periódusban a templom ablakai félköríves záradékú, tölcseresen szűkülő nyílások voltak. A hajó déli falán három ilyen ablak lehetett, de közülük csak a középső maradt meg, a két szélső helyén ma késő gótikus ablakok nyílnak. A déli homlokzat Ny-i végén látható negyedik, kisebb ablak arra utal, hogy a templom Ny-i végén eredetileg karzat emelkedett, és ez az ablak azt volt hivatva megvilágítani. A szentély déli falán ma nyíló ablakok szintén eredetiek. A Ny-i ablak a többitől eltérő formájú és méretű, ennek okára egyelőre nincs magyarázat. Talán a belső falkutatás tisztázhatná a kérdést. Egy eredeti ablak a K-i szentélyfalán is nyílik. A templom két kapuja közül a Ny-i kőkerete jelenleg másodlagos helyzetben van a Ny-i fal belső síkjában összeállítva.

A falkutatás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy az épületnek eredetileg egyáltalán nem voltak támpillérei, a sarkok szabályos kváderkövekből épültek föl. A szentélyfal koronája a mainál alacsonyabb szinten húzódott. Koronázópárkánynak, lábazatnak nem találtuk nyomát, de lábazat egykori léte nem zárható ki; azt lehet, hogy csak a homlokzatok alsó részén mindenütt megtalálható, modern téglából álló alapmegerősítés készítése során pusztították el. A szentély É-i oldalán a templommal egykorú, téglány alaprajzú, 7×4 m-es belméretű sekrestye állt. Ajtajának külső körvonalait nem találhattuk meg, mert a falat modern téglaköpenyezés takarja. A sekrestyeajtó pontos helyének meghatározására belső falkutatásra van szükség. A középkori járószint a mainál jóval mélyebben húzódott, a legvastagabb feltöltődés az É-i oldalon van. A hajó É-i falához utóbb, közelebből ismeretlen időpontban, de még a középkor folyamán nagy valószínűséggel a 15–16. század fordulóján egy hosszú, téglalap alaprajzú, 12×5 m-es belméretű egyetlen, osztatlan teret magába foglaló, ismeretlen funkciót betöltő (talán iskola) kőépületet ragasztottak. A terrazzo burkolatú épület pusztulása leg-

korábban a 17. században, a sekrestye lebontásakor következett be. A templomot a 16. sz. első éveiben késő gótikus stílusban átalakították. Ekkor keletkeztek a hajó nagy, mérműves ablakai. A 17. század végén a Ny-i homlokzat elé vastkos kőtornyot építettek, melynek felső szintje eredetileg fából készült. A toronyba kívülről nem, csak a hajó felől lehetett bejutni. A torony építésekor emelték ki eredeti helyükről a Ny-i kapu elemeit, és rakták azokat ismét össze (rosszul) a Ny-i hajófal belső oldalán. A torony Ny-i sarkait utóbb átlós helyzetű támpillérekkel erősítették meg. A hajó déli oldala elé a 18. században előcsarnokot emeltek. Ennek építőanyaga is törtkő. A 20. század elején a torony felső szintje leégett, újjáépítése 1928-ban már szilárd anyagból történt. Talán ekkor keletkeztek a torony Ny-i sarkainak támpillérei is. Az 1970-es években mind a hajó, mind pedig a szentély fala törtkőből épült, de téglákat és igen sok vasbetont is tartalmazó pillérekkel „erősítették meg”. A hatalmas súlyú, kellően le nem alapozott pillérek a remélttel ellentétes hatást váltották ki: megsüllyedésük következtében meghúzták azokat a falszakaszokat, amelyekbe bekötötték őket. Az egyetlen eredeti „támpillér” a hajó ÉK-i sarkán áll, ez azonban valószínűleg a sekrestye Ny-i falának meghagyott darabja. Az utolsó tatarozások során a korábbi vakolat- és meszeléskéteket maradéktalanul eltávolították, a homlokzatokra rabicháló és vastag, cementes vakolat került. A szentély részleteiben most feltárt ablakának kőkeretén többszörös fehér meszelés nyomait figyeltük meg.

SIMON ZOLTÁN

### 328. Sajószöged, geodéziai torony

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ó, B, Á, Kk, Kú

A 35. sz. főút déli útpadkájának Nagycsécs és Sajószöged közötti szélesítése során 2004. szeptember 3-án a munkagép embercsontokat forgatott ki a 12+000–12+100 km-szelvények között. 2004. szeptember 6. és október 5. között mentő feltárást folytattunk. Ennek során 76 temetkezést tártunk fel. A sírok mind keleteltek voltak, a feltárt terület középső részében jellemző volt a szuperpozíció, a középtől kifelé haladva, a széleken ez már nem fordult elő. A terület két legszélső sírjától Ny-ra és K-re néhány méterre mindkét oldalon egy-egy kb. 50 cm vastag, a sírokkal azonos mélységű árok nyomát találtuk, feltehetőleg a temető árka volt. Az árkon kívül nem voltak temetkezések. A központi részben a csontvázak kisebb hányadának volt bronz ruhadísze, övverete, ruhakapcsa. Előkerült négy övpálca is, valamint néhány sírból gyöngynyaklánc, valamint bronz huzalnyaklánc. Két pénzermét találtunk, de másodlagos helyzetben, betöltésből: egy Károly Róbert, illetve egy Zsigmond ezüstdenárt. Ezek feltehetőleg 14–15. századi sírok jelenlétére is utalnak, azonban az eredeti helyzetben megtalált ruhadíszek, övdíszek, pitykegombok sírjai 17. századi eredetűek lehetnek. A feltárt temetőrészt K-i szélén, az árok közelében a többi temetkezéshez képest igen mélyre ásták a sírokat.

2004. október 5–13. között a 35. sz. út É-i oldalán is folytattunk mentő feltárást. Itt 18 temetkezést tártunk fel, valamint 3 őskori gödröt. Ezek is mind keleteltek voltak. Itt nagyon mély sírokat találtunk (a déli oldal mély sírjaival szembeni oldal), amelyek vágtak feltűnően sekély sírokat. Ezen sekély sírok közül egynél a koponya alatt két S-végű hajkarika, egynél pedig egy nyitott végű karika Árpád-kori eredetre utal. A kétoldalt feltárt temetkezések többsége 17. századi, esetleg 18. század első harmadából származik, azonban a sekély sírok Árpád-kori, a két megtalált pénzérme pedig további középkori sírok jelenlétére utal. Feltételezhető egy templom jelenléte is a területen, de ennek nyomára még nem bukkantunk. A lelőhelytől É-ra fekvő dombon intenzív bronzkori leletsűrűsödés utal őskori lelőhelyre.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

### 329. Salgótarján, Márkházapuszta II.

(Nógrád megye) R, B, Á, Kk, Ú

2004. szeptember 20. és november 9. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. A helyszín a Tarján-patak Ny-i dombsorának alján egy korábbi majorságot is magába foglaló teraszos domb terasz alatti lejtője és domblába. A feltárás során a domblábon, de főleg a lejtőn kerültek elő régészeti jelenségek, objektumok. A horhos oldalában a következő domb lábánál húzott szondánk szintén tartalmazott leleteket, így feltételezhető, hogy a lelőhely erre a dombra is kiterjed. A kutatás során 66 objektumot tártunk fel. Az előkerült objektumok kb. 60%-os területi lefedettséget mutatnak.

*Késő rézkor (Badeni kultúra) – bronzkor:* Két objektum került elő, amelyek közül az egyik egy szabálytalan alakú. Az előkerült leletanyag közül kiemelkedő egy kétszattatú tál töredéke, illetve több kisméretű füles bögre. A másik objektum egy gabonásverem, amelynek az oldala vékony rétegben kormos. Leletanyaga díszített bronzkori kerámiából, állatcsontból, illetve három darab pattintott kőszekéből állt. A dombvonulat koronáján szórva elkerültek még bronzkori kerámiatöredékek, amelyek arra utalnak, hogy a lelőhely valójában a domb tetején helyezkedik el és mi csak a szélét érintettük.

*Árpád-kor:* Két félig földbe mélyített házat tudtunk megfigyelni. Ezek közül az egyik szerkezete a szabályostól eltérő formát mutat. A ház beásása sekély és nem szabályos négyszög alakú, illetve a benne talált oszlophelyek nem nyeregtetős megoldásra utalnak. A házhoz kapcsolódó lejáratot, illetve kemencét nem tudtunk megfigyelni. A bontás során az Árpád-kori korongolt kerámia és állatcsont mellett előkerült még egy bikónikus orsó-gomb és egy kézzel formált kerámia töredéke is. Ettől az objektumtól délre feltártunk egy kör alakú gödröt, amelynek közepét négyszögletes alakban lemélyítették. Az objektum bontása során Árpád-kori kerámia, állatcsont és egy őrlőkő töredéke került elő. A másik ház egy kis alapterületű, külső és belső kemencével rendelkező, ágasfás-szelemenés szerkezetű épület. Külső kemencéjének ol-

dala és kavicssal kitapasztott platnija jól átégett, ami a hosszú ideig tartó használatra utal. A bontás során megtaláltuk a másik kemencét, amely szabályos négyszög alakú boltozata is sarkos kiképzésű volt. Sarkait kővel (őrlőkővel) támasztották meg. A kemence oldala és platnija szintén jól átégett vörös, helyenként fekete színű volt. Egyik kemencénél sem figyeltünk meg megújítást. Az ágasfák oszlophelyei a lakógödrön kívül helyezkedtek el, illetve azok tengelyében, középen még egy oszlophelyet tudtunk megfigyelni. A ház közepén egy enyhén ívelt pengéjű aratósarlót találtunk jó állapotban. A ház területtől nyolc őrlőkő-töredéket gyűjtöttünk össze.

*Késő középkor:* Négy gabonásvermet tártunk fel, ezek mindegyikének vékony, hamus réteg borította az oldalát. A felszíntől számított mélységük eléri a 2,5 m-t. A vermek leletanyaga kerámiából, állatcsontból, üvegtöredékekből állt. Ezenkívül egy olló, több kés töredéke, egy orsó-gomb, sarkantyú, egy ezüst pecsétgyűrű és egy őrlőkőtöredék került elő a vermekből. Két esetben meg tudtuk figyelni a gabonásvermek beszakadt szájrészét is. A vermeket még a 18. században is töltötték. Szintén késő középkorhoz sorolható még kettő objektum, amelyek közül az egyik talán egy be nem fejezett gabonásverem, míg a másik agyaggyerő gödörként funkcionálhatott. Az előbbi esetben egy négyszög alakú gödörbe ástak bele egy kerek, egyenes falú gödröt. A bontás során kerámiatöredékek, állatcsont, egy patkótöredék került elő; és jól megfigyelhető volt, hogy a gödröt a domb tetejéről töltötték fel. Az utóbbi gödör szabálytalan alakú és az oldalában kisebb fülkét alakítottak ki. Leletanyaga néhány késő középkori kerámiából állt. A területen több helyen is feltártunk kis alapterületű égett, hamus felületeket, amelyeket késő középkori kerámia datált. Eredeti funkciójukat nem tudtuk megállapítani.

*Újkor:* Az ásatáson a domb aljában egy 18–19. századi épület alapfalait találtuk meg, amely feltehetően három periódusban épült és a majorsághoz tartozott. Első periódusából „GTP” betűjeles téglák kerültek elő. Ilyen téglák a major többi épületének omladékában is láthatók. Második periódusban a téglafalat téglapillérrel támasztották meg, majd a harmadik periódusban a falat visszabontották és egy gerendaváz-szerkezetes, kőalapozású épületet emeltek. A maradványokból a teljes épület nem volt kiserkeszthető, így funkciójára sincs információ. Ezenkívül meg tudtunk még figyelni egy nagyméretű árkot, illetve hulladékgödröket is a területen, amelyek leletanyaga mázas népi kerámiából, állatcsontból állt.

Konzulens: Majcher Tamás.

Munkatárs: Parditka Györgyi régészhallgató, Juhász Ágnes történészhallgató.

FARKAS ZSUZSANNA

### 330. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kö

2004 augusztusában már ötödik éve folytatódott a vármaradványok helyreállítását előkészítő ásatás. Ebben az